

ՄԵՆԵԱԼ ԺՈՎՈՒ ՇՈՒՐՋ ԳՏՆՈՒՈՂ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ ԵՒ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԳԻՐՔԵՐԸ

ՆԵՐԱՐԱԿԱՆ

1947-ին երբ պետվի հովիւի մը ձեռքով գտնուեցան Գուրամի ձեռագիրները, Ս. Գրական, բանասիրական եւ պատմական աշխարհի մէջ մեծ եւ անմասնաճիւղաց հետաքրքրութիւն յառաջ բերին: Եւրոպացի եւ Ամերիկացի ակադեմիկոսներ գիտնականներ եկան Յուդայի Անապատ՝ Մեռեալ Մովու տրեւորեան շրջակայքը (Գուրամ, Մուրապալա՝ եւ Այն-Ֆաշխա), ուսումնասիրելու նորայայտ ձեռագիրները, որոնք մօտ երկու հազար տարւած հնութիւն ունէին:

Տիւսիս-Սուրմեր (դասախօս Սորպոնի Համալսարանի մէջ եւ ատլանտիկ մէջը որ գիտական աշխարհին ներկայացուց Մեռեալ Մովու ձեռագիրներու գիտին յարուցած խնդիրներէն մումսէ), երբ 1958-ին Երուսաղէմ եկաւ, Երուսաղէմի Պաղեստինեան Թանգարանի մէջ ուսումնասիրելու Գուրամի ձեռագիրները, հետեւեալը կը գրէր. «Քանի մը ամիս առաջ կրցայ ճննել, Թանգարանին այն սրահին մէջ ուր տնոնք (ձեռագիրները) հաւաքուած են, եւ ուր գիտնականներու փոքր խումբ մը կը գրադի տնոնք ուսումնասիրութեամբ, մեծ թիւ մը այդ Թանգարանի հատուածներէն: Ի՞նչ յազում պատմաբանի համար, որ իր ձեռքերուն մէջ կ'ընէ եւ տող առ տող կը կարդայ երկու հազար տարւած այս ձեռագիրները, որոնք կը պարունակեն գաղտնիքները խորհրդաւոր աղանդին, որ հաստատուած էր Մեռեալ Մովուն մօտ, այն անապատին մէջ՝ ուր Յիսուս Նազարէթցին հանդիպեցաւ Յովհաննէ Մկրտիչին» (Dupont-Sommer, Diogene, էջ 93):

Մեռեալ Մովու շուրջ գտնուող ձեռագիրները նոր լոյս եւ յայտնութիւններ բերին հին կրօնական աշխարհի, երկական կրօնի, բրիտանիկական ծագման ու պատմութեան, Աւետարաններու եւ Առաքելական

քաղքերու ծագման ու մանաւանդ Նսանա-կան խորհրդաւոր աղանդին մասին, ամբողջական, կազմակերպութեան եւ վարդապետութեան մասին:

«Այս ձեռագիրները, կը գրէ դարձեալ Տիւսիս-Սուրմեր, որոնք շատով հռչակ պիտի ստանային «Մեռեալ Մովու ձեռագիրներ» անուն տակ, ապահովաբար կը կարգէն ամենէն կարեւոր գիտներէն մէկը՝ որ երկար ժամանակէ ի վեր տեղի ունեցած ըլլալ պատմական եւ բանասիրական գիտութիւններու կալուածին մէջ» (Dupont-Sommer, Diogene, էջ 89-90):

Յուդայի Անապատին մէջ գտնուող ձեռագիրներու գիտը նկատուեցաւ «արդի ժամանակներու ամենէն գրայացունցը» ու ասիկա առանց չափազանցութեան, որովհետեւ այս գիտին տարածութիւնը եւ բերած նպաստը Ս. Գրական ու Արեւելեան գիտութիւններուն՝ կ'անդամացնի իրապէս ամեն նախաստեղծ:

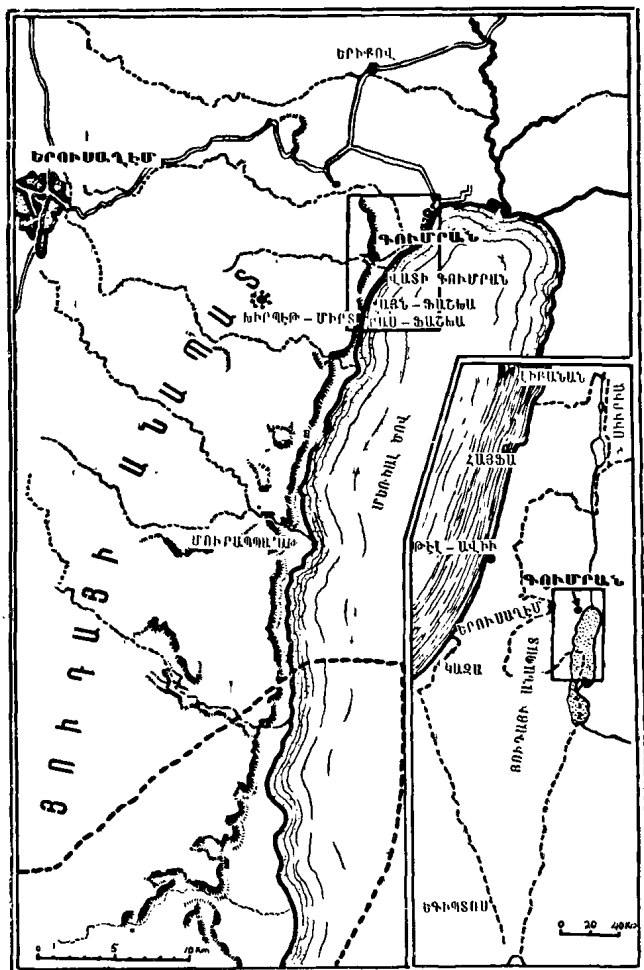
M. W. F. Albright (ծանօթ մեկնիչ եւ հնագետ), Գուրամի ձեռագիրներու գիտին համար յայտարարեց թէ ան ա'ջ միայն ըզգայացունց գիտ մըն է, այլ «արդի ժամանակներու մեծագոյն գիտը անվիճելիօրէն» (Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 1948 Մեպոս, էջ 2):

Ուրիշ գիտնական մը, G. E. Wright, 1948-ին Գուրամի ձեռագիրներու մասին իր գրած մէկ յօդուածին մէջ ի միջի այլոց կ'ըսէր հետեւեալը. «Ամենէն կարեւոր գիտը որ երբեք չէ կատարուած ըլլալ Հին Կտակարանի մարզին մէջ» (Biblical Archaeologist XI, 1948 Մայիս, էջ 21):

Գերմանացի գիտնական մը, Ch. Burckhardt, 1957-ին գրի մը լոյս ընծայեց, ուր կը թուէր Գուրամի ձեռագիրներու մասին գրուած յօդուածներու եւ ուսումնասիրութիւններու ցամաքը. ամենք թիւ կը հասնէր 1538-ի, եւ ասիկա տակաւին 1957-ին: Այդ

բուական մեծ աղբի բազմաթիվ լեզուներով
նոր ռադիոհաճախորդները եւ աշխատանք-
ներ կատարում են զանազան առարկա-
քեր եւ հանդեսներ մեջ:

Գումրանի մեծագործները հանդէպ այս
անասինքն եւ անմախքաց հետաքրքու-
թեան արդիւնքը այն եղաւ, որ 1958-ի ֆա-
րիկի մէջ հիմնուեցաւ մասնաւոր հանդէս մը

Յուղայի Անապատի, Մենեայ Մավու եւ Պաղեստինի արդողական Բարունը
(Ըստ Տիւփան - Մամբերի)

Գուրբանի ձեռագիրներու ուսումնասիրութեան համար, որում կ'աշխատակցին գաճազան ազգերէ ակաճաւոր գիտնականներ: Անոր անունն է *Revue de Qumran*, որում առաջին քիւր լոյս տեսաւ 1958 Յուլիսին: Միջազգային նկարագրով հանդէս մըն է ամ, ուր լոյս կը տեսնեն յօդուածներ ալ միայն փրանսերէնով, այլ նաեւ գերմաներէնով, անգլերէնով, սպաններէնով, իտալերէնով եւ յատկեներէնով:

ՄԱԳԱՂԱԹՆԵՐՈՒ ԳԻՒՏԸ

1947-ին, գարնան օր մը, Մեռեալ Մովսէս արեւմտեան եզերքը, Խըրպէր-Գուրբան կոչուած անտառներու դաշտին ոչ շատ հեռուն, Թա'ամրէի պետկի ցեղախումբէն երկուստարդ հովիւ մը՝ Մուհամմէտ Էտ-Տիպ, կը փնտռէր կորսուած այծ մը: Քիչ մը համզատաճալէ ետք եւ իր կարուած այծը գտնելու յայտով երբ շրջակայքը կը դիտէր, դիմացի ժայռերու լանջին կը ճշմարէտէն մեղք մը: Հետաքրքրութեմէն մզուած գետնէն քա մը անցնելով կը մտնէ մեղքին անտառ մէջէն փշրուած առարկաներու աղմուկը իմանալով կը վախճայ: Նրեկոյեան, Մուհամմէտ Էտ-Տիպ դէպքը կը պատմէ իր գարմիկին՝ Անվէտ Մուհամմէտին:

Յաջորդ առաւօտուն երկուքը միասին կու գան մայն տեղը, քարայրը: Անոնք կը յաջողին խոռոչէ մը ներս մտնել եւ գտնել ութը կուծեր, որոնցմէ եօթը պարապ էին, մինչ միոյն մէջ կը գտնուէին երեք գլաններ: Խեղճերը ապշահար, չէին գիտեր թէ ինչ բանն է: Կը խորհէին գաճազ սամիլ Բեք-ճեհէմ եւ ցոյց տալ իսլիմ-Իսկէմուտ-Մահին անունով հնավաճառի մը:

Բեք-ճեհէմի մէջ, խորհելով թէ մագաղաթները տառերէն լեզուով գրուած են, կը տանին Նրուսաղէմի աստուծոց Ս. Մարկոս վանքը: Մինչ այդ քարայրին մէջ կը շարունակուին քննութիւնները ու կը գտնուին ուրիշ գլաններ եւ հատուկ տարրեր եւ: Անոնք՝ Նրուսաղէմ Համալսարանը կը յաջողի անգլիէ երեք հատ գնել: Եայն համալսարանին դասախօսներէն E. L. Sukenik կը ձանջնայ ձեռագիրներու հնութիւնը եւ կ'եմ-քաղրէ թէ անոնք ժամանակաւ ծագում ունեցած պէտք է ըլլային:

Աստուծոց Ս. Մարկոս վանքի քաղաքացուք Աքամաս, իր կարգին կը գնէ չորս ձեռագիրներ, եւ 1948-ի Փետրուար ամսուն ցոյց կու տայ J. C. Trever-ի եւ W. H. Brownlee-ի, որոնք անգլիս էին Նրուսաղէմի Ամերիկեան Արեւելեան Հնագիտութեան Դպրոցին: Այս երկու գիտնականներն ալ իրենց կարգին կը մկատեն գիտին քաջառիկ կարեւորութիւնը եւ մասնաւոր արտօնութիւն կը ստանան մագաղաթները լուսանկարելու: Աքամաս Եղս. 1948-ին, Պաղեստինի դէպքերուն, կը մեկնի Միացեալ Նահանգներ, իր հետ տանելով ձեռագիրները: 1954-ին հրեաներ կը գնեն այդ ձեռագիրները 250,000 Տոլարի:

1948 Յուլիսին հնախոյզներ կ'երբան Գուրբան, այն քարայրը՝ ուր ձեռագիրները գտնուած էին: Այս քարայրը գիտնականներու կողմէ յետոյ ստացաւ Գուրբան Թիւ 1 Գարայր (1 Q) անունը: 1949 Փետրուար 15-էն մինչեւ Մարտ 5, Յորդանանի Հնութեան Գործընկերութիւնը, Նրուսաղէմի Ս. Գրոց եւ Հնագիտական Դպրոցը եւ Նրուսաղէմի Պաղեստինեան Հնագիտական Թանգարանը կը սկսին Գարայրի սիւսնաքարիկ ուսումնասիրութեան: Անոնք, օժանդակութեամբ Նրուսաղէմի Ամերիկեան Հնագիտական Դպրոցին, կը շարունակեն փնտռութիւնները եւ գտնուող ձեռագիրները հետզհետէ կը հրատարակեն: Աշխատանքները յառաջ կը տարուին առաջնորդութեամբ G. Lankester Harding-ի (Տնօրէն Հնագիտութեան քաճմին) եւ Հայր Տը-Վայի (Տնօրէն Նրուսաղէմի Ս. Գրոց Դպրոցին):

Ձեռագիրներու հարկիւրտար պատահիկներ, ձեռք բերուած Գուրբան Թիւ 1 Գարայրէն (1 Q) կը յանձնուին D. Barthelemy-ի (Տնօրէնիկեան) եւ J. T. Milik-ի (Բաղնիսիցի եկեղեցական): Սոյն գիտնականներու մեծաբանական ուսումնասիրութիւններէն ետք, մագաղաթեայ ձեռագիրները, ինչպէս նաեւ գտնուող առարկաները իրենց լուսանկարներով լոյս տեսան առանձինն հատարով մը՝ *Discoveries in the Judean Desert-I. Qumran Cave I, By D. Barthelemy. o. p. and J. T. Milik (Oxford 1955)*:

Միւս կողմէ Նրուսաղէմի Ամերիկեան Արեւելեան Հնագիտութեան Դպրոցը լոյս կ'ընծայէ ամբողջական ծալիւն (1 Q. Is.

ա.), Ամբակումի Մեկնութիւնը, և. Համայնֆային Կանոնը: Գումրանի առաջին գրականները, որոնք իրացուցան հրէից կողմէ, ուսումնասիրութեան առարկայ եղան և մասնակի կերպով հրատարակուեցան Suke-nik-ի կողմէ և 1954-ի վերջաւորութեան լոյս տեսաւ երեք ձեռագիրներու ամբողջական հրատարակութիւնը: Այդ գործերն են. Պատերազմի Կանոնը, Լուսոյ Որդիներու Պայքարը աւարի Որդիներուն դէմ, Տագերու

Հաւաքածոյ մը և. Սալիէն պատահիկներու գլան մը (1 Q. Is. b.):

1951-ի Գեկտեմբերին, երբ հնագէտներ գրադած էին Գումրանի պեղումներով, Թաւմեշիէներ նրաւադէմ կը բերեն ձեռագիրներու խումբ մը, գտնուած 1950-ի ամսան վերջաւորութեան Մարապպաթի շրջանին մէջ, որ կը գտնուի նրաւադէմի հարաւը. Մեծեալ Մովէն 5 մ., իսկ նրաւադէմէն 25 մ. անդին: Գիտնականներ կը

Գումրան, Առաջին Քարայր

հաստատեց թէ գտնուած մագաղաթներում մեծ մասը կու գար երէից Բ. ապստամբութեան (132-135 Յ. Բ.) :

Յաջորդ տարիին (1952 Յունուար 21 - Մարտ 3) հետախոյզներ պնդեցին նոյն քաղաքները եւ յաջողեցան դուրս բերել անկէ ճոր բնագիրներ: 1952-ի Փետրուարին Թա'ամբերէհներ կու գան Գումրան եւ կը գտնեն մագաղաթներու երկրորդ ֆարայր մը (2 Չ), առաջին ֆարայրէն քիչ մը աւելի անդին. որոնց բովանդակութիւնը գրեթէ նոյնն էր Գումրանի առաջին ֆարայրի մագաղաթներու բովանդակութեան:

Նրուսաղէմի Ս. Գրոց Դպրոցէն, Ամբրիկեան Հնագիտական Դպրոցէն եւ Պաղեստինեան Թանգարանէն հետախոյզներ նոյն տարուան Մարտ ամսուան կ'երթան եւ կը յաջողին գտնել ձեռագիրներու երրորդ ֆարայր մը, նոյն շրջանին մէջ (3 Չ) :

Երրորդ ֆարայրի գիտը վերջինը պիտի չըլլար: Նոյն տարուան Յուլիսի կէսերուն երբայէ՝ Միքտի մէջ (Նրուսաղէմէն 14 փ. դէպի հարաւ-արեւելք եւ մօտաւորապէս 3 փ. դէպի հիւսիս-արեւելք Մար Սաղայի նշանաւոր մենատաւանէն) պետիվներ նոր գիտ մը կ'ընեն. Բիւզանդական հին վանքի մը մատենագարանին ձեռագիրները կը գտնուին: Մատենագրարանին մնացորդները կ'առատագրուին գետնայարի տեղէ մը:

Լուվրէի (Պելինգա) Համալսարանը, առաջնորդութեամբ Prof. Langhe-ի, կը կազմակերպէ Պելինգական արշաւախումբ մը 1953 Փետրուար-Ապրիլին:

1952 Յուլիսին Թա'ամբերէհներ Նրուսաղէմի շուկաներուն մէջ շրջագայութեան կը դնեն պատառիկներ, որոնց գիտի վայրը դժուար կ'ըլլայ որոշել: Գիտնականներ կը լաջողին մաս մը գտնել անոնցմէ որոնք կը պարունակէին երրայեցներէն Նրկոտառան Մարգարէից յունարէն քարգմանութեան կարգ մը մասերը: Ձեռագիրները կը պարունակէին նաեւ Աստուածաշնչական էջեր երբայերէնով եւ կարգ մը վաւերաթուղթեր արարեւելնով եւ յունարէնով: Առանձն կու գային Յ. Բ. առաջին դարու վերաբարութեան եւ երկրորդ դարու սկիզբէն, երէից Բ. ապստամբութեան, որովհետեւ ըստ մտանագէտներու՝ այդ շրջանից է որ ձեռագիրները պահուեցան ֆարայրներու մէջ:

Ամենէն զգայացունց գիտը սակայն Գումրանի Թիւ 1 ֆարայրէն ետք կատարուեցաւ 1952 Սեպտեմբերի սկիզբը: Նրկոյ մը Թա'ամբերէհներէն խումբ մը նստած վրանին տակ երբ կը խօսին կատարուած գիտերու մասին, ծերունի մը կը պատմէ հետեւեալը. բաւական տարիներ առաջ, իր երիտասարդութեան, երբ Գումրանի շրջանին մէջ որսորդութիւն կ'ընէր, կը հետապնդէ վիրաւորուած կախաւ մը, որ յանկարծ կ'անհետանայ ճեղքի մը մէջ, որ հետո չէր Գումրանի աւերակներէն: Ան իր որսը կը գտնէ ինկած ֆարայրի մը մէջ, որ կը տեսնէ նաեւ ինքն ինքուան լամբար մը եւ ուրիշ կարգ մը հին առարկաներ, որոնք հետը կը վերցնէ:

Հոն գտնուողները լարուած մտիկ ընելէ ետք ծերունիին պատմութիւնը եւ տեղագրական անհրաժեշտ տեղեկութիւնները առնելէ ետք կը փութան Գումրան: Չուանեանով կ'իջնեն ֆարայրը եւ կը սկսին փորել հար. բաւական փորելէ ետք կը յաջողին զտնել ձեռագիրներու հազարաւոր պատառիկներ. ու այն ձեռով կը վարձատրուի իրենց ֆաջութիւն եւ յարատեւութիւնը: Քանի մը շաբաթ ետք կը սկսին այցելութիւնները գիտական հիմնարկութիւններուն: Սկիզբը պետիվները կնդդ հետքեր ճոյց կու տան, ապա կերպով հետապնդելու համար իրենց փնտռումները, ապա հետախոյզներ կը յաջողին ճշգրիտ տեղեկութիւններ փայլել: Նոյն տարուան Սեպտեմբեր 22-ին Հայր Տըվոյ եւ Milik, օժանդակութեամբ Պաղեստինի Թանգարանի եւ Հնագիտութեան Տնօրէնութեան, կը յաջողին ազատագրել մագաղաթներու հարիւրաւոր պատառիկներ: Այս ֆարայրը ստացաւ Գումրան Թիւ 5 ֆարայր (5 Չ) անունը, մինչդեռ կախաւին ֆարայրը կը ստանար Գումրան Թիւ 4 ֆարայր (4 Չ) անունը: Քիչ մը անդին գտնուեցաւ ուրիշ ֆարայր մըն ալ Գումրան Թիւ 6 ֆարայր (6 Չ), ուրկէ կու գար պատառիկներու ծրար մը:

Գումրան Թիւ 4 ֆարայրի (Պետիվիներու կոչմէ գտնուած) ձեռագիրներու մագաղաթները հետգիտելէ կը գտնուին մաս առ մաս եւ համաձայնութիւնը կը յետաձգուի մինչեւ 1956: Մեծ գումարներ անկրթեշտ էին եւ ասոր համար կոչ ուղղուեցաւ աշխարհի գի-

տական բոլոր հիմնարկութեանց: Յորդանանի Կառավարութիւնը մասնակցեցաւ 15,000 Սքերլինով: Բոլոր այս հատուկութիւնները այսօր հաւաքուած են Երուսաղէմի Պաղեստինեան Թանգարանին մէջ:

Քարայր Թիւ 4-ի ձեռագիրները այնքան շատ էին թիւով, որ գիտնականներու եւ մասնագէտներու յատուկ խումբ մը կը պահանջուէր: Փափաք կար որ տարիկա ըլլար միջազգային եւ միջշարժանական: Այս ձեռագիրներու ռուսամասերութեան համար Երուսաղէմ հրատարակեցաւ ակադեմիայի գիտնականներ Ուաշինկէթընի, Մանշեստրի, Օքսֆորտի, Փարիզի եւ այլ համալսարաններէն: Ձեռագիրներու ամբողջութիւնը, ըստ Միլիկ-ի, լոյս պիտի տեսնէ 10 հատորներով: Շնորհիւ մասնագէտներու տնայաճաճ աշխատանքներուն, արդէն լոյս տեսած են երեք հատորները, որոնք են.

Discoveries in the Judaean Desert, I. «Qumran Cave I», by D. Barthélemy o. p. and J. T. Milik (Oxford 1955).

Discoveries in the Judaean Desert, II.

(Շարունակելի 1)

«Les Grottes de Murabba'at», par p. Benoit o. p., J. T. Milik et R. de Vaux o. p. (Oxford 1961) Two Volumes.

Discoveries in the Judaean Desert, III. «Les Petites Grottes de Qumran. Exploration de la falaise. Les Grottes 2 Q, 3 Q, 5 Q, 6 Q, 7 Q - 10 Q». Par M. Baillet, J. T. Milik et R. de Vaux. o. p. (Oxford 1962) Two Volumes.

1955-ի գարնան իջնադէպ-Գումրանի դաշտերու կողերուն վրայ գտնուեցաւ չորս հոր քարայրներ (7 Q- 10 Q), որոնք դժբախտաբար թիւով քիչ ձեռագիրներ կը պարունակէին: Նոյն շրջաններուն հովիւ մը կը յաջողէր դուրս բերել գլան մը, շատ վնասուած, որ կը պարունակէր երկուսուսում փոքր Մարգարէներու բնագիրը, գրուած Բ. Դարու սկիզբը:

Վերջապէս 1956-ի սկիզբը պետեմիները գտան 11-րդ քարայր մը (11 Q), որ պիտի ըլլար վերջինը՝ այս քարայրը իր կարեւորութեամբ կարելի է քաղաքային Գումրան Թիւ 1 եւ Թիւ 4 քարայրներուն հետ:

ՆԵՐՍԵՃ ՎՐԴ. ԲԱՊՈՒՃԵԱՆ